

*Ніна Христинч
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

ЗООЛЕКСИКА ЯК КОМПОНЕНТ АНІМАЛІСТИЧНОЇ МЕТАФОРИ

Стаття присвячена дослідженню зоолексики у складі анімалістичної метафори. Автор показує як зоосемізми, зооморфізми та зооконцепти поповнюють лексичний склад англійської мови за рахунок перенесення назв та дій тварин на людей. Ми розглядаємо процес анімалістичної метафоризації як один із креативних засобів збагачення мови. У таблицях подано приклади зооморфізмів, які є персонажами метафоричних утворень, фразеологічних виразів та інших мовних засобів англійської мови; проводиться аналіз їх семантики.

Ключові слова: *метафора, анімалістична метафора, метафоризація, зоосемізм, зооморфізм, зоолексика, зоонім, зооконцепт, зоосемічний компонент, етнокультура, символізація.*

Стаття посвящена исследованию зоолексики в составе анималистической метафоры. Автор показывает как зоосемизмы, зооморфизмы и зооконцепты пополняют лексический состав английского языка за счет переноса названий и действий животных на людей. Мы рассматриваем процесс анималистической метафоризации как один из креативных средств обогащения языка. В таблицах представлены примеры зооморфизмов, которые являются персонажами метафорических образований, фразеологических выражений и других языковых средств английского языка; проводится анализ их семантики.

Ключевые слова: *метафора, анималистическая метафора, метафоризация, зоосемизм, зооморфизм, зоолексика, зооним, зооконцепт, зоосемический компонент, этнокультура, символизация.*

The article is devoted to the investigation of metaphors consisting the animal metaphors as creative means of enlarging language. The author tries

to illustrate the use of zoosemisms, zoomorphisms and zooconcepts to denote the names and actions of people in order to enlarge the vocabulary of the English language. The tables present the examples of zoomorfisms which are the characters of metaphorical combinations, idiomatic expressions, and other linguistic resources of the English language; the analysis of semantics is given in the article. We consider the process of animal metaphor as a creative means of enriching the language.

Key words: *metaphor, animal metaphor, process of metaphor building, zoosemism, zoomorfism, zoovocabulary, zoonym, zooconcept, zoosemistic component, ethnoculture, symbolization.*

Метафора належить до загальних законів мовної семантики і є універсальним засобом переосмислення мовних одиниць. Процес метафоризації відбувається шляхом сприйняття навколишнього світу через світогляд людини, набутий нею соціальний досвід та суб'єктивну оцінку соціальних явищ, людської діяльності та поведінки.

В останні десятиріччя значно посилюється інтерес до вивчення образних засобів мови, до яких ми відносимо метафору. Різні аспекти процесу метафоризації висвітлюються у працях таких відомих лінгвістів як Н. Арутюнова, О. Вербицька, А. Герд, І. Голубовська, І. Гонга, С. Гуцол, О. В. Ємельянова, Т. Кіс, Д. Колесник, О. Лещенко, Ф. Литвин, О. Потапов, О. Свирєпо, Г. Складєвська та ін.

Мета статті полягає в дослідженні мовних компонентів особливої підгрупи метафор із зоосемічним компонентом, які в лінгвістиці отримали назву – анімалістичні метафори.

У процесі дослідження анімалістичної метафори слід чітко розмежувати такі суміжні поняття як зоосемізми, зооніми, зооморфізми та зооконцепти, які в цілому можна об'єднати під терміном «зоолексика».

Зоосемізми є результатом складного процесу номінації, у якому поєднуються лінгвістичні й екстралінгвістичні

фактори. Ці фактори впливають на формування назв тварин, що функціонують у певній етнокультурі. Вживання зоосемізмів є неодмінною ознакою анімалістичної метафори.

Ми дотримуємося думки Г. Кривенко про те, що «... зміна основних функцій зоосемізмів супроводжується процесом концептуальної перекатегоризації, яка полягає у зсуві вихідного концепту «тварина» з однієї категоріальної площини в іншу та актуалізується в похідних зоосемізмах [1, с. 12]». Розглядаючи зоосемізми як засіб зооморфної мовної картини світу, дослідниця слушно зауважує: «Предметний світ, назви птахів, тварин, осіб, елементарних дій, процесів – ось типові джерела асоціювання, що лежить в основі анімалістичної метафори [1, с. 14]».

Як зазначає О. Крижко «... вказівка на фауну в лексиці та фразеології з анімальним компонентом здійснюється як експліцитно, через назви тварин у переносному значенні, так й імпліцитно, за допомогою назв частин тіла тварин, назв предметів для утримання тварин, назв місць їхнього проживання, звуконаслідувальних слів тощо [2, с. 64]». Дослідниця стверджує, що в основі фольклорної символізації зоосемізмів лежить, по-перше, протиставлення вічних чеснот добра і зла через порівняння людини і тварини, зокрема оцінного способу життя людини, її дій, вчинків, рис характеру, зовнішності, стосунків з іншими людьми тощо та їхня символізація в образах і концептах тваринного світу, а також співвіднесення тварин з різними реаліями, суб'єктами, об'єктами як реального, так і уявлюваного світів [2, с. 65].

Зоонім – власна назва (кличка) тварини. В основі зооніма лежить номінація – власна назва тварини. Люди здавна давали клички тваринам, основними мотивуючими ознаками яких були переважно колір шерсті, особливості анатомічної будови та поведінки. Ця традиція залишилася і в сучасних підходах до номінації тварин. В англійській

лінгвокультурі собакам часто дають такі клички: *Snowy, Spot, Blackjack, Blanche, Blond, Blondie, Grey* (за кольором шерсті тварини); *Cowboy, Cowgirl, Menage, Pussy, Fussy, Pupsy, Small* (за особливостями анатомічної будови); *King, Wild, Action, Baby, Ox, Bear, Ass* (за особливостями поведінки). Англіїці люблять давати назви людських імен: *Jack, Pauly, Paul, Pete, Bob* тощо (порівняймо, в українській мові люди називають тварин, уживаючи іноземні імена: *Джек, Розі, Камі, Найк, Джуді, Рекс, Том* тощо). Окрім цих типових ознак зустрічаються випадки okazionalnih утворень.

За О. Селівановою, зооморфізм: – «...семіотичний принцип метафоризації, згідно з яким найменування тварин, їхніх частин тіла, ознак та дій за аналогією використовуються на позначення інших предметних сфер, зокрема, людини, явищ природи, штучного світу, рослин, духовного коду культури тощо [3, с. 189]». У різних мовах і культурах тваринний світ стереотипізовано й відображено в пареміях і фраземах, метафоричних знаках текстів різних типів. Напр.: *The old man growled his displeasure at the postman. (Старий чоловік заревів на листоношу, висловлюючи своє незадоволення).*

У цьому реченні дієслово *to grow (growled)* позначає манеру подання звуків властиву для тигрів, ведмедів (Таблиця 1.1), інколи собак, напр.: *The dog growled at me as I walked past. (To utter a deep guttural sound, as an angry animal; to give forth an angry, grumbling sound).* Це дієслово означає звук на попередження загрози. Він також асоціюється з голодним шлунок чи металевим скреготом. (*The deep, threatening sound made in the throat by an animal; a grumbling sound. The sound made by a hungry stomach. A harsh, guttural, sometimes unintelligible vocal style associated with death metal music*) [6].

У таблицях 1.1, 1.2, 1.3 подано приклади зооморфізмів. До розгляду взято лише найпоширеніших представників

фауни, які є персонажами метафоричних утворень, фразеологічних виразів та інших образних засобів англійської мови.

Таблиця 1.1

Дикі тварини та звуки, які вони подають

Wild Animal	Тварини	Ску	Крик
monkeys	маври	chatter and gibber	тріщати і тараторити
deer	олені	bell	ревіти
bears	ведмеді	growl	гарчати
foxes	лисиці	bark and yelp	гавкати і
hares	зайці	squeak	пищати
hyenas	гієни	laugh	сміятися
wolves	вовки	howl	вити
lions	леви	roar	ричати / ревіти
tigers	тигри	growl	гарчати

З цього переліку зооморфізмів обираємо для аналізу слово *gibber*, яке може вживатися як іменник, так і дієслово і позначати ті звуки, які видає мавпа (*apes, monkeys*). Іменник *gibber* означає *'unintelligible talking, gibberish, hokum, meaninglessness, nonsense, nonsensicality; bunk – a message that seems to convey no meaning, abracadabra – gibberish and nonsense babble; babbling, lallation – gibberish resembling the sounds of a baby blather; blatherskite – foolish gibberish double Dutch – an incomprehensible talk; double talk – deliberately unintelligible gibberish, gabble, jabber, jabbering – rapid and indistinct speech mumbo jumbo – language or ritual causing, or intending to cause, confusion'* [6].

Дієслово *to gibber – to speak (about unimportant matters) rapidly and incessantly* має такий синонімічний ряд: *blabber, palaver, piffle, prate, prattle, tattle, tittle-tattle, twaddle, gabble, blab, clack, maunder, chatter mouth, speak, talk, verbalise, verbalize, utter – express in spec; blather, blether, blither, smatter, babble – to talk foolishly; gibber – chatter inarticulately; of monkeys; let loose, let out, utter, emit – express audibly; utter sounds (not necessarily words)* [6]. Напр.:

1. *The two women were gibbering at the baby (J. Pristley. «The Dangerous Corner»)* [5, p. 28].

2. *He gibbered that nobody could understand (J. Pristley. «The Dangerous Corner»)* [5, p. 123].

У цілому весь синонімічний ряд *to gibber* зводиться до поняття безглузлого, незрозумілого мовлення.

З часом люди навчилися приручати та одомашнювати диких тварин і ті стали надійними помічниками й годувальниками (*asses, sheep, lambs, bulls, oxen, calves, pigs, horses*) та вірними друзями і супутниками по життю (*dogs, puppy, cats, kittens*).

Таблиця 1.2

Птахи та звуки, які вони подають

Domestic Animal	Тварини	Сгу	Крик
asses	віслюки	bray	бляяти
sheep	вівці	baa and bleat	мекати і бекати
lambs	ягнята	baa and bleat	мекати і бекати
bulls	бики, буйволи	bellow	ревіти
oxen	бики	low and bellow	мекати і ревіти
cows	корови	moo and low	мукати і мекати
calves	телята	bleat	бекати
kittens	кошенята	mew	нявчати
cats	коти	mew, purr, caterwaul	нявчати, муркотати і «влаштовувати котячі концерти»
dogs	собаки	bark, bay, howl and yelp	гавкати, скулити, гавкати «на місяць», вити, завивати
puppy	цуценята	yelp	скулити
pigs	свині	grunt, squeak, and squeal	хрюкати, пищати, верещати
camels	верблюди	grunt	фиркати
horses	коні	neigh and whinny	ржати і тихо ржати

Із таблиці 1.2. обираємо для детального розгляду інший приклад зооморфізму: *to scream*.

(1) *The terrified scream of a young princess, the brain of harry boy, a terrible mess! (S. Maugham. «Of Human Bondage»)*

[5, p. 3].

(2) *Screaming from the rooftop of Philadelphia house parties, they are dancing wild and reckless (I.Murdoch. «The Message to the Planet»)* [5, p. 12].

Як видно із таблиці 1.3. кричати з присвистом (*to scream*) можуть орли та соколи.

Таблиця 1.3

Птахи та звуки, які вони подають

Birds	Тварини	Cry	Крик
canaries	канарки	sing	співати
chaffinches	зяблики	chirp and pink	чирікати і стукати
crows	ворони	caw	каркати
ravens	чорні ворони	croak	каркати
cuckoos	зозулі	cry and cuckoo	кричати і кукувати
doves	голуби	coo	воркувати
pigeons	голуби	coo	воркувати
eagles	орли	scream	кричати з присвистом
falcons	соколи	chant	співати / розпівувати
hawks	соколи	scream	кричати з присвистом
larks	жайворонок	sing	співати / розпівувати
linnets	коноплянки	chuckle	крякати, гоготати
magpies	сороки	chatter	скреготати
nightingales	солов'ї	pipe	співати
owls	сови	hoot and screech	улюлюкати або зловісно кричати
screech-owls	вухасті сови	screech	зловісно кричати
parrots	папуги	talk	розмовляти
peewits	чибіси	cry "pee-wit"	кричати «пі-і»
redstarts	горихвістки	whistle	свистіти
rooks	шаки	caw	каркати
sparrows	горобці	chirp and yelp	чирікати
swallows	ластівки	twitter	щебетати
swans	лебеді	cry	кричати
thrushes	дрозди	whistle	свистіти
blackbirds	чорні дрозди	whistle	свистіти
jays	сойки	chatter	скреготати

Людина може кричати у стані агонії (*screams of agony*), залякування, болю (*screams in terror; in pain*). Напр.:

(1) *She jumps out of bed, stifling a scream (I. Murdoch. «The Message to the Planet»)* [5, p. 31].

(2) *The spider screamed, a long piercing high pitched scream which shattered through the captain's hearing (S. Maugham. «Of Human Bondage»)* [5, p. 123].

Дуже часто дієслово *to scream* вживається на позначення дитячих дзвінких, верескливих голосів. Напр.: *The children crowded to the doorway, chirping like agitated sparrows, pecking at the seeds I had strewn – when who should materialize but Admiral Ass (Bel Kaufman, «Up the Down Staircase»)* [5, p. 45].

Перед нами приклад зооморфізму *chirping*, що означає звук, який видають горобці. За допомогою зооморфізму авторка вдало передає ту ситуацію, яка панує у школі під час перерви: гамір, багатоголосся, серед якого вириваються окремі найдзвінкіші дитячі голоси. У цьому фрагменті вжито інші метафори з елементами зооморфізму: *pecking at the seeds I had strewn* «клюючи зерна, які я посіяла». Тут авторка має на увазі «знання, які вона дала дітям». У клас заходить завуч, якому учні дали кличку *Admiral Ass* – «Адмірал Осел». До того ж він не просто заходить, а «матеріалізується» – «*who should materialize*», що означає – «раптово з'являється». У концепті «осел», ми не знаходимо жодної позитивної конотації, лише – негативна, як наприклад: *Sell your ass* – перестань робити дурниці!; *never bray at an ass* – не зв'язуйся з дураками; *an ass between two bundles of hay* – нерішуча людина; *to act/play an ass* – валяти дурака; *an ass in a lion's skin* – осел у лев'ячій шкурі; *an ass with two panniers* – чоловік, що веде під руки двох жінок; *all asses wag their ears* – дуракам властиво робити розумний вигляд. Таким чином, можна зробити висновок, що учні не поважали свого завуча.

Як правило, категоризація зоосемізмів за образно-номінативною ознакою здійснюється на основі певних когнітивних понять, співвіднесених зі структурою досвіду, концепцією культурних стереотипів і символічних архетипів.

Як слушно зауважує у цьому зв'язку Н. Старцева, «провідну роль у формуванні стереотипів відіграє частота вживання певних об'єктів, явищ у житті людей, яка виражається у тривалих людських контактах саме з цими об'єктами порівняно з іншими, що власне й призводить до стереотипізації [4, с. 7]». Стереотипи, еталони є тією з'єднувальною ланкою, яка пов'язує сприйняття, мислення й мову.

Досліджуючи зооконцепти, слід розкрити поняття «концепт» та «етноконцепт». З метою визначення терміну «концепт» необхідно з'ясувати його трактування у сучасній лінгвістиці. Згідно визначенню О. Селіванової, «концепт» (від лат. *conceptus* – поняття – інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості і поза свідомості [3, с. 256]).

За визначенням Г. Кривенко, «Етноконцепти, що відображають сприйняття й осмислення етносами взаємодії людини з тваринним світом, реалізуються в мові через зоосемізми – назви тварин у переносному значенні, що характеризують людину та її контакти з фауною [1, с. 13]». Інтерпретативний характер мовних картин світу, що виявляється зокрема під час зіставлення семантики одиниць лексичного рівня, відображає специфіку національного сприйняття і свідчить про своєрідне бачення навколишнього світу представниками різних етносів. Особливості національної специфіки семантичної структури лексичних одиниць виявляються під час міжмовного зіставного аналізу етноконцептів (В. Маслова, В. Михайленко, О. Селіванова) – фрагментів знання про світ, обсяг яких є спільним для більшості мовців та зрозумілий усім носіям мови.

Перспективність дослідження анімалістичної метафори наразі не підлягає сумніву, оскільки мовні й когнітивні структури взаємодіють між собою і через процеси метафоротворення можна збагнути принципи пізнання

людиною навколишнього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кривенко Г.Л. Зоосемізи як засіб відображення зооморфної картини світу в англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Г.Л. Кривенко. – К., 2006. – 20 с.
2. Крижко О.А. Етнічні символи та стереотипи в українській зоонімній терміносистемі / О.А. Крижко // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвузів. збірн. наук. статей. – Київ : Аспект-Поліграф, 2006. – Вип. 11. – С. 62–69.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
4. Старцева Н.М. Метафоричні номінації мовленнєвої діяльності (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н.М. Старцева. – Х., 1996. – 18 с.
5. English Books Read Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.readbookonline.net/readOnLine /7628/>.
6. English Idioms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.usingenglish.com/idioms/>.

*Стаття рекомендована до друку
канд. філол. наук, доцентом
кафедри іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Заболотною Т.В.*

Стаття надійшла до редакції 17 січня 2014 року